

HISTORIJSKI PRILOZI U »SINJSKOJ SPOMENICI«, SINJ 1965.

Izdanje Franjevačkog provincijalata u Splitu (urednici J. Soldo i J. Šetka).

Spomenica je izdana u povodu 250. godišnjice pobjede nad Turcima pod Sinjem. Osvrnut će se samo na povijesne prinose. iako i u drugim ima zanimljivih podataka kao o historijatu sinjske crkve (prilog K. Kržanića, 39—60), prošlosti školstva (prilog S. Petrova, Franjevačka klasična gimnazija u Sinju, 177—88) te o istaknutim franjevcima (prilozi K. Jurišića o Jeronimu Filipoviću, 257—77; S. Vučemila o Angelu dalla Costi 279—95; J. Šetke o Petru Kneževiću, 297—306; M. Šetke o I. Markoviću 307—13; V. Vrčića o Š. Milinoviću, 315—27; J. Friganovića o Petru Bačiću, 329—35 i dr. Milinović i Bačić su bili i historiografi, ali na njihove radove pisci se nisu kritički osvrnuli. Osim za tiskane doznajemo i za Bačićeve radove u rukopisu: »Historičko-biografske crte o junaku Pavlu Kožuloviću koji junački poginuo u XVI v. boreći se protiv Turaka pod tvrdom Ostrovičom«, »Koga je plemena bio knez Domaldo?«, »Povijest starodavne hrvatske županije Cetine-Sinja, te Franjevačkog samostana i Gospine crkve u Cetingradu-Sinju od 1210—1510«, »Grad Skradin i skradinska općina« i dr.). Moram primijetiti da, na žalost, nije provedena savjesna lektura i temeljita korektura tekstova u »Spomenici«. Tako je ostalo dosta pogrešaka: pogrešnih godina, izopačenih imena, ispuštenih dijelova teksta, ispremiješanih redaka, pogrešno tiskanih brojeva bilješki i stilskih nezgrapnosti.

J. Soldo, Cetina — srednjvjekovna županija i kneštvo Nelipića (63—101), pokušao je — na temelju literature i objavljenih izvora — napisati povijest cetinskog kraja do pojave turske pogibelji. Poslije rušenja Aequuma (Čitluka), u Cetinu su se naselili Hrvati koji su prihvatili stara imena mjesta (Cetina, Sinj, Trilj i dr.), tu se ustalili, kristijanizirali i postepeno društveno raslojavali. Pisac je dao i pregled arheoloških nalaza iz starohrvatskog doba i granice županije Cetine (Tzentzena), za čije ime — prema drugim autorima — kaže da je ilirskog podrijetla (korijen kent = konj). Za središte županije, Sinj, kaže da se nalazilo na uzvisini iznad starog ilirskog naselja Osini (današnji oblik Sinj prvi se put javlja 1345, a sama riječ je predslavenskog podrijetla i ne zna još se značenje) gdje se od XIV st. razvijala varoš Cetina i na koju se ime Sinj proširilo sredinom XVIII st. Soldo ne prihvaća Gunjačino mišljenje da je podalje od Sinja postojala utvrda Cetina (prije XIV st.) koja bi bila središte županije, već kaže da je sinjska utvrda pripadala naselju Cetina. Uz to daje pregled drugih lokaliteta, naselja i utvrda u Cetini.

Kako nema dovoljno posebnih izvora za prošlost cetinskog kraja, to se pisac morao ograničiti na imenovanje župana u XI st., prema D. Švobu odbaciti kao patvorinu darovnicu Andrije II Domaldu (1210), spomenuti mjesne sukobe Cetinjana sa Splićanima, Trogiranima i Šibenčanima, tranzitnu trgovinu i povremena ratna pustošenja. Pišući o prvom knezu Cetine iz 1272, Soldo kaže: »Činjenica da se Stjepko nazivlje »comes« znači da je Cetinska županija nekako u isto vrijeme kad i ostale hrvatske županije prešla u ruke roda kojeg su posjedi u Cetini bili veći od drugih rodova« (74—5). Smatra, nadalje, da Ivan II Nelipčić »nije po svoj prilici odmah (1345) postao stvarni knez Cetine [...] Čini se da je Ljudevit sve do 1372. g. držao Cetinu kao pogranični kraj u svojim rukama, dajući Ivanu u zamjenu Vrbas i Sanu« (77). Govoreći o vremenu Nelipčića, pisac se ponovo sučelio s istim pitanjem nedostatka izvora, pa je zato više pisao o Ivanu i Ivanišu nego o samoj Cetini. O njoj doznajemo iz daljnjeg teksta razmjerno malo. Tako, npr., o sukobu Ivana Nelipčića s domaćim plemićima kojima je nametnuo obaveze poreza i vojničke službe, zatim o možebitnom Tvrtkovu osvajanju Sinja i susjednih utvrda 1354, o crkvenoj desetini potkraj XIV st., o napadajima Cetinjana na splitsko

područje, nešto malo o strukturi sinjskog stanovništva i nešto više o cetinskim Vlasima, njihovom životu, organizaciji, službama i daćama. Prilog završava s vremenom prijelaza Cetine pod vlast Matka Talovca.

J. Soldo, Prilozi za upoznavanje razvoja Sinja pod Venecijom (103—176). Posluživši se građom iz zadarskog i sinjskog arhiva, publiciranim izvorima i literaturom, pisac nam pruža mnogo više podataka o prošlosti cetinskog kraja i životu njegovih ljudi. Prema M. Perojeviću, prihvaća 1513. kao godinu prvog pada Sinja pod Turke koji su se u Sinju učvrstili od 1536. Za Turaka je Sinj (slabog strateškog značenja i malena trgovačka postaja na putu Livno-Split) životario (100 kuća s oko 150 odraslih muškaraca u XVII st.). Na temelju mletačkih podataka, Soldo navodi imena turskih zemljovlasnika, veličinu njihovih posjeda i zaključuje da mu se čini »da je na području Cetine prevladavao kod Turaka srednji zemljoposjed« (108). Potanko je opisao borbe pod Sinjem 1684, 1685, 1686 (kad su ga zauzeli Mlečani uz pomoć domaćih ljudi koje su prije uspjeli za sebe predobiti), 1687 i 1690, zatim upade domaćeg stanovništva po turskom tlu radi pustošenja, čarkanja po Cetini i razgraničenje 1699. Priopćio je mnogo podataka o naseljivanju novog pučanstva, o podjelama zemljišta i organizaciji uprave pod Mlečanima. Ocjenjujući gospodarske prilike kao nesređene i slabe, Soldo kaže: »Neprirodna granica utvrđena Karlovačkim mirom onemogućavala je iskorištavanje većih kompleksa zemlje, inače danih mletačkim darovnicima u vrijeme rata. Mnoge su zemlje ostale pod Turcima, te je nestašica bila očigledna. U većini slučajeva dolazilo je kanap i pol (oko 0,5 ha; T. M.) na glavu bez obzira da li se radi o oranici ili livadi« (136). Serdari i harambaše dobivali su više zemlje, a razlike u veličini posjeda bilo je i među njima; činovnici su davali zemlju na obrađivanje, »ali ipak treba imati na umu da davanje zemlje u kolonat (težaštinu) nije bilo brojno jer je Venecija težila održanju malenog seoskog posjeda« (137). Stanovništvo je pretežno bilo stočarsko, ali mu upravo ti maleni kompleksi zemljišta nisu dopuštali uzgajanje brojne stoke. Prilike je pogoršavala opća nesigurnost i hajdukovanje. Kad je izbio novi mletačko-turski rat 1715. obnovila su se čarkanja i upadi, a iste godine sinjska posada je uspjela obraniti grad. Mirom 1718. Sinj je dobio prirodne granice prema Bosni i njegovo područje se proširilo. Unutar novih granica »živjela su sela uređena na krajišku, dijelajući se na banderije kojih je bilo 31. Na čelu svih banderija nalazio se kapetan ili kolonelo Krajine, a uz njega alajčauš ili ađutant. On je imao dosta široku vlast, ali zapravo samo običnu fiskalnu kontrolu« (153). I u novom mirnodopskom vremenu seljačko gospodarstvo ostalo je »sitno i zatvoreno«. Seljaci, okupljeni uglavnom u obiteljskim zajednicama, dobivali su minimum od 2 kampa; dodijeljivali su im i livade uz desetinu od sijena (herbaticum) ili uz uvjet da drže konje koji bi mogli poslužiti vojsci. I za uživanje zemlje morali su davati desetinu. Veleposjednika nije bilo mnogo, a zemlja se davala i u težaštinu. Pisac je donio i niz podataka o dažbinama, službama, dugovima, prehrani, kućama, stočarstvu, pčelarstvu, lovu, sušama, gladi, trgovini, kužnim zarazama i organizaciji zdravstvene službe. Prilog je završio opisom početka razvoja sinjskog građanstva i razvitka Sinja u gradić.

K. Kosor, Sinjski franjevci u borbi za narodni preporod u Sinju i Cetini od 1860. do 1870. godine (189—240). Autor je upotrijebio građu iz arhiva u Sinju, Splitu i Zadru, novinske članke i literaturu da prikaže desetljeće hrvatskog narodnog preporoda u Sinju i njegove protagoniste, a težište je postavio na djelatnost istaknutih franjevac A. K. Matasa (1833—84), gimnazijskog ravnatelja, općinskog zastupnika i pisca polemičkih knjižica »Glas hrvatsko-slovenski iz Dalmacije« (Zagreb, 1860), »Šilo za ognjilo« (Zagreb, 1861), J. Grupkovića (1833—1911), pisca knjižice »Zaorija na talijanstvo svoje jedan Dalmatin« (Beč, 1861), Š. Tomića (umro 1888) i V. Šalinovića. Spomenuti pisci su dobro vidjeli kakav je etnički sastav pučanstva, značaj talijanaša, utjecaj talijanštine u javnom i gospodarskom životu,

gospodarska zaostalost, nedostajanje svjesnog građanstva, a dali su i program narodnog osvješćivanja (uvođenje hrvatskog jezika u javni i kulturni život, pokretanje časopisa, osnutak Matice u Splitu, rad na sjedinjenju s Hrvatskom i gospodarsko uzdizanje).

Praktični njihov rad bio je u pokretanju sjemenišnog kazališta (1860) s predstavama na hrv. i tal. pa poslije samo na hrv. jeziku, u pokretanju pitanja otvaranja čitaonice (otvorena 1867), u polemici s autonomašima i borbi pred općinske i saborske izbore. Autonomaši su ih napadali, optuživali kao panslaviste, sijače mržnje i nesloge, tužakali ih vlastima u Zadru i Beču i crkvenim u Rimu, tražili ukidanje gimnazije pa ih i fizički napadali. Ipak, kako kaže pisac: »Desetogodišnja se borba između autonomaša i narodnjaka završila potpunom pobjedom narodnjaka [...] Na naknadnim saborskim izborima 1868. dobili su prvog zastupnika svoje stranke Nikolu Vidića. Na općinskim izborima 1869. uspjeli su dobiti općinu u svoje ruke [...] Na saborskim su izborima 1870. oba njihova kandidata za Sabor, dr M. Klaić i dr Ante Tripalo, bili izabrani za narodne zastupnike. Borba dokonačne pobjede bila je duga, teška i oštra. Narodnjaci su se morali boriti s povlaštenim činovnicima općine, preture i poglavarstva kao i s bogatim sinjskim trgovcima, posjednicima i obrtnicima. Glavni teret i glavne i najteže udarce morali su podnijeli profesori franjevačke gimnazije sa svojim ravnateljem fra A. K. Matasom na čelu« (237—8).

N. Gabrić, Arheološka zbirka franjevačkog samostana u Sinju (241—54), opisuje povijest zbirke, utemeljene 1860, i spominje njezine čuvare između kojih je najistaknutiji A. P. Mišura, autor djela »Colonia Romana Aequum Claudium« (Graz, 1921).

Trpimir Macan

»PUTOVI REVOLUCIJE« 1—2, 1963, 3—4, 1964; 5, 1965; 6 i 7—8, 1966.

»Putovi revolucije« (dalje: PR) izlaze povremeno kao časopis Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske u Zagrebu (IHRPH). Prvi svezak izašao je iz štampe potkraj travnja 1964. Zamisao da časopis izlazi redovito 3 ili 4 puta godišnje nije se mogla ostvariti, pa svesci izlaze povremeno u većim, nejednakim razmacima (jedan do dva puta godišnje). PR se razlikuju od većine drugih povijesnih časopisa i zbornika svojim grafičkim izgledom, većim formatom (26,5 : 20 cm, što je, zbog veličine i težine sveska, donekle neprikladno ako je dvobroj deblji), nešto manjom štednjom na prostoru od uobičajene. Osnovne rubrike jesu: »Rasprave i članci«, »Prilozi i saopćenja«, »Prikazi i bilješke« i »Iz instituta« (svi svesci). Odnos između prvih dviju rubrika nije uvijek jasan. Druga je rubrika donekle heterogena (od manjih rasprava do bibliografije), a i treća (tekstovi o knjigama, časopisima, znanstvenim i stručnim skupovima, kritički i isključivo informativni tekstovi). U nekim se svescima javljaju i rubrike: »Izvori« (1—2, 5, 7—8), »Diskusija« (U povodu knjige Velimira Terzića »Jugoslavija u aprilskom ratu 1941«, 3—4), »Iz arhiva Instituta« 6 i 7—8; sadržaj je raznolik: od arhivističke radnje preko arhivističko-historiografskog priloga do objavljivanja izvora — rubrika »Izvori«, međutim, i dalje postoji — i informacija iz arhiva; zajedničko je obilježje priloga što su im autori sadašnji ili doskorašnji suradnici arhiva). Pojavila se i rubrika »Bibliografija« (PR 7—8). Zastupane su i tematske (prigodne) rubrike s raznovrsnim prilogima i to: »Dvadesetogodišnjica Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske (1943—1963)« (1—2, 19—173),¹ »Materijal Simpozija o Pregledu

¹ Ovdje i u daljem tekstu navode se samo brojevi svezaka i stranica.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA XIX—XX

1966—67

Redakcioni odbor:

KONSTANTIN BASTAIĆ

IVAN KAMPUŠ

OLEG MANDIĆ

BERNARD STULLI

JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB

Štampanje dovršeno 16. XII 1968.